

period dystantsiinoho navchannia [The state of mental health of students of higher education in the period of distance learning]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 27(5), 250–255 [in Ukrainian].

УДК 338.4

DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(22\).2022.140-149](https://doi.org/10.35387/od.2(22).2022.140-149)

Шаманська Олена Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Shamanska Olena – Candidate of Economic Science, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Pedagogy, Professional Education and Management of Educational Establishments, Mykhailo Kotsiubynskiy Vinnitsia State Pedagogical University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2677-8983>

E-mail: Shamanskalena@gmail.com

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ: ЗАВДАННЯ, ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті досліджено питання формування чинників розвитку та перспективності освіти дорослих в Україні. Обґрунтовано особливості та значення освіти дорослих в сучасних умовах суспільного розвитку. Зокрема, освіту дорослих слід розглядати як важливий компонент неперервної освіти. Комплекс проблем, пов'язаних з її функціонуванням, має специфіку, що зумовлена особливостями складу тих, хто навчається, а також своєрідністю завдань. Зазначено, що у світі немає країни, яка б не була певним чином зобов'язана власному розвитку технологічним, соціально-економічним, культурним поступом. Так само як і немає країни, яка б не пов'язувала власне майбутнє з її подальшим розвитком через процес неперервної освіти чи освіти прогнатованого життя. Автором визначено основні чинники розвитку та перспективності освіти дорослих в Україні, а саме: людські ресурси; наявність об'єктивної потреби систематичного оволодіння сучасними інформаційними системами та технологіями; потреби ринку; задоволення більш вищих потреб окремої дорослої особистості щодо розвитку своєї особистості; соціально-економічний розвиток країни. Виокремлено основні завдання щодо розвитку освіти дорослих в Україні, серед яких: удосконалення нормативно-правового забезпечення та зміна галузевого законодавства; вивчення та систематичний моніторинг ринку праці; оптимізація структури системи освіти дорослих відповідно до фактичних потреб ринку у регіонах, галузях і країні в цілому;

удосконалення навчально-методичного, інформаційного та матеріально-технічного забезпечення загальної системи освіти дорослих; розширення масштабів міжнародного співробітництва в галузі дорослої освіти; формування та застосування інноваційних методів викладання та навчання.

Ключові слова: освіта дорослих; перспективність освіти дорослих в Україні; процес навчання дорослої особистості; удосконалення та розвиток системи освіти дорослих.

Shamanska Olena

ADULT EDUCATION IN UKRAINE: TASKS, FEATURES, DEVELOPMENT PROSPECTS

Abstract. *The article considered the issues of forming factors of development and prospects of adult education in Ukraine. The peculiarities and the importance of adult education in our modern conditions of social development are substantiated. In particular, adult education should be considered as the important component of continuing education. The complex of problems connected with its functioning and has a specificity, which is caused by peculiarities of the composition of those who study, as well as the originality of tasks. There is no country in the world that would not be obliged to develop its own technological, social and economic development, cultural development. Nor is there a country that does not link its own future to its further development through the process of continuous education or education through the life. The author also identified the main factors of the development and prospects of adult education in Ukraine, among them: human resources; availability of objective need of systematic adoption of modern information systems and technologies; market needs; satisfaction of higher needs of individual adult person in the development of his/her personality; social and economic development of the country. The main tasks of improvement and development of the adult education system in Ukraine are: improvement of normative and legal support and change of branch legislation; study of the labor market; optimization of the structure of the adult education system according to actual needs of the market in regions, branches and the country as a whole; improvement of educational and methodical, informational and material-technical support of the general system of adult education; expansion of the scope of international cooperation in the field of adult education; formation and application of innovative methods of teaching and learning.*

Key words: *adult education; prospects of adult education in Ukraine; process of adult education; improvement and development of adult education system.*

Постановка проблеми, її актуальність. Проблема забезпечення миру та безпеки залишається однією з найважливіших для світової спільноти у XXI ст. Водночас питання ефективного функціонування

системи освіти, в тому числі й освіти дорослих, підготовку педагогічних кадрів, формування освітньої мережі, фінансову автономію закладів освіти зараз постають в екзистенційному плані, оскільки саме освіта та культура роблять націю нацією. Саме тому зараз ми чітко бачимо та усвідомлюємо нашу єдність і одночасно загострення наших проблем, які були й раніше. Разом з тим, і під час війни, і після її завершення головним завданням освітньої галузі є і буде ефективно забезпечення якості освіти на всіх рівнях. Відповідно до цього сучасні процеси реформування життя українського суспільства створили реальні передумови для значних перетворень в економіці, культурі, освіті, науці, що досить суттєво підвищило вимоги до модернізації системи освіти. В той же час, теперішні зміни та процеси визначають ствердження таких суспільних та особистісних цінностей як: «особистість», «духовність», «професіоналізм», «гуманізм», «толерантність», які спрямовані на зростання ерудиції, активізацію творчих можливостей особистості, її загальної культури, а також цілісного розвитку всіх верств населення.

Більше того, кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується орієнтацією дорослої особистості на забезпечення соціально-культурного розвитку. Завдання освіти впродовж усього життя особистості підлягали обговоренню на багатьох всесвітніх та міжнародних науково-практичних конференціях із проблеми освіти дорослих. В той же час, науковці дійшли висновку, що освіта повинна бути основним фактором діяльності особистості, зокрема й дорослої людини, та набути характеру неперервності. Відповідно до цього виникає потреба в пошуку нових підходів до навчання дорослої людини.

В умовах воєнного стану функціонування системи освіти, в тому числі й освіти дорослих, характеризується процесами інтенсивного пошуку нових підходів до процесу навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, застосування ефективних педагогічних та інформаційних технологій. Разом з тим, теперішні умови навчання дорослої особистості у закладі вищої освіти (ЗВО) потребують здатності до постійного вдосконалення своїх знань і самостійного здобуття нових. За відповідних умов, вища школа має формувати дорослу особистість, яка навчається, як особистість, що здатна самостійно ефективно приймати рішення в процесі переробки відповідної інформації та подальшого її використання в професійній сфері діяльності.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. В контексті дослідження викликають інтерес праці науковців, які безпосередньо чи опосередковано торкаються питань освіти дорослих (О. Аніщенко, Ю. Брандибура, С. Коваленко, Л. Клочко, Н. Колосова, Л. Лук'янова, О. Топоркова та ін.). Заслугують уваги наукові праці закордонних вчених (П. Джарвіс (P. Jarvis), В. Коновой (W. Conaway), Д. Давіс (D. Davies)), в яких аналізуються проблеми як формування ефективної системи освіти дорослих, формування ефективних та дієвих механізмів удосконалення навчального процесу в сітсемі освіти дорослих, а також сучасні тенденції розвитку освіти дорослих в контексті глобалізаційних змін. Враховуючи

достатню кількість наукових досліджень різних аспектів організації освітнього процесу в Україні, на даний час не вистачає комплексного та системного аналізу становлення і обґрунтування саме напрямів розвитку освіти дорослих як невід'ємного і вагомого компоненту розвитку національної системи освіти.

Мета статті – на основі аналізу джерельної бази наукового пошуку проаналізувати основні завдання та особливості освіти дорослих в Україні, здійснити обґрунтування її перспективності та чинників розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведені дослідження свідчать про те, що на тлі повномасштабної війни росії проти України всі сфери життя суспільства зазнали суттєвих змін. Ці зміни спостерігаються й на ринках праці в Україні та зарубіжжі. Більше того, процес ефективної стабілізації ринку праці у післявоєнний період є вкрай важливим завданням, зважаючи на появу різних груп населення, які постраждали від збройного конфлікту, у тому числі внутрішньо переміщених осіб, серед яких діти та жінки, люди з обмеженими можливостями та колишні комбатанти. Специфічні потреби цих груп мають бути враховані при плануванні та впровадженні стійких процесів реінтеграції, включаючи процеси навчання та працевлаштування. Разом з тим, важливим компонентом має стати розробка ефективної системи управління ринком праці, з врахуванням питання освіти, а також розвитку спеціальних та професійних навичок (Пищуліна, & Маркевич, 2022).

Нам імпонують висновки О. Аніщенко про те, що «після перемоги України у війні наша країна потребуватиме якісно нових фахівців, що актуалізує зокрема попит на освітні послуги у сфері неформальної освіти дорослих, яка за рахунок максимальної гнучкості й варіативності здатна задовольняти різноманітні освітні потреби громадян із урахуванням їхніх індивідуальних можливостей тощо, й спрямована на сприяння набуттю та вдосконаленню життєвих і трудових навичок людини, соціальному й культурному розвитку» (Аніщенко, 2022, с. 20).

У сучасних умовах суспільного розвитку неперервна освіта постає основою всебічного розвитку особистості, а також поступальною компонентою зростання її творчого та професійного потенціалу. В той же час, неперервна освіта є інтегральною частиною життєдіяльності особистості та умовою постійного розвитку індивідуального досвіду людини. Поняття неперервної освіти висвітлюється як важливий соціально-педагогічний принцип, що відображає сучасну тенденцію формування освіти як цілісної системи. Така система спрямована на розвиток самої особистості та передбачає умову соціального розвитку. Тому йдеться про сучасний та інноваційний погляд на освіту та підхід до розуміння її значущості в сучасному житті особистості.

Аналіз опублікованих праць з проблематики наукового пошуку показав, що «потреби в освіті й навчанні, перепідготовці, підвищенні кваліфікації упродовж усього життя є одними з основних потреб людини у суспільстві знань» (Аніщенко, 2022, с. 21), а власне рівень освіченості працюючого дорослого населення є індикатором високого рівня життя

країни. В той же час, питання розвитку освіти дорослих не втрачає актуальності в Україні та зарубіжжі. У багатьох країнах формуються та реалізуються національні стратегії та державні програми розвитку. Зокрема, успішні країни усвідомили необхідність розвитку освіти дорослих (Велика Британія, США, Канада, Франція, Німеччина та інші). Вкласти фінансові ресурси в освіту дорослих має не тільки держава, а й місцеві громади, роботодавці, бізнесмени. У різних країнах використовується система заходів, що забезпечує наближення освіти до студента використовуючи мережі навчальних та консультаційних пунктів, створення просвітницьких центрів в закладах освіти, закладах вищої освіти, бібліотеках, хабах, центрах, на робочих місцях, а також застосовуючи різноманітні інформаційні системи та технології.

Слід також зазначити, що особливістю навчання дорослої особистості є те, що цей процес має здійснюватися з урахуванням вікових, соціально-психологічних, національних та інших особливостей. Саме на це спрямована сучасна педагогічна наука – андрагогіка як галузь педагогічної науки, що досліджує проблеми навчання, виховання та освіти дорослої людини протягом усього життя. У широкому сенсі андрагогіку слід розуміти як науку особистісної самореалізації людини упродовж усього її життя. Андрагогіка сприяє розкриттю особистості з віком, допомагає знайти своє місце в житті, реалізувати свої приховані здібності (Огієнко, 2009).

Серед особливостей освіти дорослих можна виокремити такі:

1. Вагоме положення андрагогіки, на відміну від традиційної педагогіки, полягає в тому, що у процесі навчання дорослої особистості викладач виконує функцію надання допомоги дорослому студенту у виявленні, систематизації, формалізації особистого досвіду останнього, коригування та поповнення його знань. Зазвичай, доросла особистість бажає вчитися, якщо вона бачить необхідність навчання і можливість застосувати цих результати для поліпшення своєї професійної діяльності. Водночас, дорослі люди прагнуть брати активну участь у самому процесі і привносять у навчальні ситуації власний досвід і свої життєві цінності, а також намагаються співвіднести навчальні ситуації зі своїми цілями та завданнями. Тобто в освіті дорослих завдання викладача полягає саме в організації навчального процесу так, щоб дорослі слухачі ставали співавторами власного процесу навчання.

2. У процесі освіти дорослих мають змінюватись пріоритетності самих методів навчання. Так, замість лекційних, андрагогіка передбачає переважно практичні заняття, застосування ситуаційних завдань та кейс-технологій, часто експериментального характеру. Крім цього, змінюються підходи до отримання самих теоретичних знань. В той же час, першочергового значення набувають дисципліни, що містять інтегрований матеріал за декількома суміжними галузями знань, а саме, наприклад, «управління проектами». В теперішній час досить популярними стають активні методи навчання дорослих, серед яких: презентації; семінари; ділові та рольові ігри; бізнес тренінги; воркшопи; кейс-технології; дискусії в командній роботі; моделювання та виконання проєктів; навчання дією та

інше. Це передбачає певну варіативність форм навчальної діяльності дорослої особистості, застосування різноманітних форм організації групової роботи, а також використання динамічної зміни різних видів діяльності.

3. Для ефективного досягнення цілей андрагогіки необхідний поділ дорослих за різними віковими категоріями. Зокрема, соціальна наука виокремлює три вікові категорії, а саме: до 25 років, від 25 до 45 років, понад 45 років. Дослідження показали, що дорослі люди оволодівають новими знаннями і навичками порізно, тому потребують індивідуалізації навчання, підвищення самооцінки і почуття власної гідності. Ось чому саме для кожної категорії дорослої особистості необхідно встановити відповідні цілі, підходи, методи, терміни, темп навчання, а також визначити взаємодію працівників, що належать до різних категорій.

4. Більше того, більшість дорослих людей у процесі навчання потребують допомоги. Найчастіше це пов'язано з їх неготовністю до змін, також мають місце психологічні причини, серед яких: занепокоєнням власним авторитетом; страх бути некомпетентним в очах оточуючих, а також невідповідність власного образу професіонала і ролі учня. Водночас, доросла особистість накопичує значний запас життєвого, соціального і професійного досвіду, який формує його світогляд, за допомогою якого доросла особистість здійснює оцінювання будь-якої інформації, що надходить.

5. В теперішніх умовах складність процесу навчання дорослої особистості виявляється ще й у тому, що вона випробувала на собі вплив класичної педагогічної парадигми з усіма властивими їй недоліками, а саме: догматичний тип навчання, лекційна форма проведення занять, відрив теорії від життя, переважання технократичного мислення, орієнтація на засвоєння готових знань та інше.

Більше того, спостерігається що система освіти дорослих являється важливою галуззю освіти, здатною вирішувати нагальні завдання соціально-економічного і політичного розвитку. Водночас, освіта дорослого населення в Україні потребує: концептуального вдосконалення з урахуванням її особливостей; законодавчого забезпечення (Закон України «Про освіту дорослих», 2022) і фінансової підтримки на державному рівні. У процесі дослідження нами виокремлено основні завдання щодо удосконалення та розвитку освіти дорослих в Україні, серед яких: формування та забезпечення ефективної взаємодії та єдиного курсу для широкого кола зацікавлених сторін, а саме: міністерств, місцевих органів влади, навчальних закладів, організацій тощо; удосконалення нормативно-правової бази та зміна галузевого законодавства; формування комплексних маркетингових досліджень потреб галузей економіки у фахівцях, а також вивчення ринків праці; оптимізація структури системи освіти дорослих відповідно до реальних потреб ринку у регіонах, галузях і країні в цілому; удосконалення навчально-методичного, інформаційного та матеріально-технічного забезпечення загальної системи освіти дорослих з врахуванням сучасних освітніх тенденцій; розширення масштабів

міжнародного співробітництва в галузі освіти дорослих; формування розгалуженої системи незалежного оцінювання та сертифікації знань, отриманих через неформальну та інформальну освіту; формування та застосування інноваційних методів викладання та навчання, перегляд, корегування та адаптація навчальних планів спеціальностей; розвиток наставництва і консультування як форм навчання дорослих.

На основі проведеного дослідження автором обґрунтовано основні фактори розвитку і перспективності освіти дорослих в Україні, а також потреби дорослого населення в освіті. Серед означених факторів виокремимо ті, що стосуються людських ресурсів, старіння знань, демографічної ситуації, інформатизації освіти, особистісно-професійного розвитку громадян тощо. Охарактеризуємо їх більш детально.

Тісний взаємозв'язок людських ресурсів, ринку освітніх послуг, ринку праці. Так, освіта, нові знання та відповідні компетенції дають можливість для підвищення цінності людини на ринку праці. Саме це дозволяє дорослому населенню усвідомити необхідність підвищення рівня своїх знань з метою самореалізації та посилення конкурентоспроможності.

З огляду на інтенсивність глобалізаційних процесів та інформатизацію суспільства спостерігається прискорений процес морального знецінення, старіння знань, а також умінь фахівців. В той же час, фахівець високої кваліфікації стає непридатним для подальшої роботи. Враховуючи це – перенавчання, систематичного підвищення професійної компетентності, участі в системі додаткової освіти та перепідготовки періодично потребують фахівці всіх вікових категорій. Це дає можливість ліквідувати освітню дистанцію в представників різних поколінь та сприяти підвищенню конкурентоспроможності відповідних підприємств на ринку.

У теперішній час в більшості розвинених країнах близько 18% населення складають люди, старші за 60 років. Водночас, до 2030 року цей показник підвищиться до 30%. Враховуючи загальноосвітню тенденцію до старіння населення країни заохочують людей похилого віку більш довше вести активний спосіб життя, працювати, бути залученими до суспільного життя. Водночас, різні види освітньої діяльності розширюють сфери соціальної діяльності, сприяють оволодінню новими спеціальностями, освітніми програмами, дозволяють відчувати на новому етапі життя свою корисність, допомагають встановлювати нові дружні взаємозв'язки, створюють умови для реалізації потреби поділитися досвідом.

Проведені дослідження засвідчують, що не кожна доросла особистість має можливість реалізувати свій потенціал, бажання та можливості. Значна частина розкриваються досить поступово, накопичуючи знання, досвід, уміння і навички протягом усього свого життя. Більше того, освіта дорослих стає складовою планування другої половини життя, де доросла особистість має можливість реалізуватись у тих видах діяльності, які з якихось причин не були раніше доступними.

Наявність об'єктивної потреби у систематичному оволодінні новими інформаційними системами та технологіями. Технічний розвиток

ставить дорослу особистість перед необхідністю позбутись застарілого досвіду заради набуття нового. Якщо життєвий і професійний досвід не є актуальним, він може становити перешкоду для професійного зростання.

Задоволення більш вищих потреб окремої дорослої особистості щодо розвитку своєї особистості. Тобто навчання дорослих з метою самовдосконалення та самореалізації у професійній сфері діяльності.

Досліджуючи процеси розвитку освіти дорослих в Україні слід звернути увагу на удосконалення форм організації освіти дорослих. Зокрема, досить ефективним являється застосування індивідуальних та групових форм навчальної діяльності дорослих учнів. Так, організація групових форм діяльності слід здійснювати за допомогою різноманітних інноваційних методів, серед яких семінари, тренінги, практикуми, ділові та рольові ігри, розбір практичних ситуацій, кейси. В той же час, для ефективного вирішення відповідних конкретних завдань доцільним являється застосування певних методів, які добре зарекомендували себе в подібних випадках. Досить часто та широко використовується метод «мозкової атаки», пошуку нестандартних рішень, різні відеоперегляди і відеотренінги, навчальні комп'ютерні програми. Водночас, робота в парах і групові форми навчання, по-перше, сприяють створенню більш сприятливого середовища і, по-друге, забезпечують активний зворотний зв'язок між дорослими учасниками освітнього процесу, оскільки надають можливість здобувачу освіти передавати свої знання і вміння викладача-андрагога іншим.

На нашу думку, освіта дорослих має сприяти розвитку й саморозвитку особистості. Так, саморозвиток слід розглядати як усвідомлений та керований особистістю процес, у результаті якого відбувається вдосконалення фізичних, розумових і моральних потенцій людини, а також розкриття її індивідуальності. При цьому, процес саморозвитку не має меж, як не має меж і досконалість людини (Мельник, 2016). Нам імпонує наведений Н. Товтин умовивід за результатами дослідження В. Андреєва про те, що «досягнувши певного рівня культури, людина ніби запускає маховик самості, у результаті чого починає дедалі активніше, а головне, дедалі результативніше спрацьовувати самопізнання, вона самовизначається, тобто актуалізує ті проблеми, що їй видаються найбільш цікавими, перспективними й особисто значущими. При цьому, вона більш ефективно управляє собою, прагне до творчої самореалізації у будь-яких видах діяльності» (Товтин, 2019).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, результати дослідження дають підставити стверджувати, що в теперішній час освіта дорослих є, з одного боку, логічним продовженням освітнього процесу, забезпечуючи його безперервність, а з іншого – невід'ємною структурною складовою у загальній системі освіти України. Водночас, перспективи розвитку освіти дорослих в Україні закономірно пов'язані з ефективною та послідовною реалізацією державної політики щодо створення відповідних соціально-економічних умов для ефективної діяльності різних громадських формувань, центрів освіти дорослих,

університетів третього віку тощо.

Важливого значення набуває розроблення ефективного нормативно-правового забезпечення освіти різних категорій дорослих, а також формування мотивації дорослих до освіти впродовж життя, інтеграція всіх зацікавлених сторін і громадських інститутів на основі взаємної співпраці з метою розвитку освіти для різних категорій дорослих. Це все у подальшому дасть можливість для стійкого та послідовного соціально-економічного та суспільного розвитку, вдосконалення та самоактуалізації кожної дорослої особистості, формування особистісної гнучкості та здатності до набуття нових знань. Перспективним є впровадження сучасних технологій професійного розвитку вразливих категорій дорослих (внутрішньо переміщених осіб, безробітних, військовослужбовців, які постраждали під час бойових дій та ін.). Доцільно також звернути значну увагу на міжнародний досвід щодо вибору та впровадження освітніх інновацій, які успішно реалізовані в багатьох європейських країнах, а саме модернізація змісту національних освітніх програм щодо їх фокусування на потребах окремих груп споживачів, а також поєднання різних форм освіти дорослих.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо вивчення зарубіжного досвіду освіти дорослого населення.

Список використаних джерел

- Андрощук, І. (2011). Фрейм, як спосіб візуалізації навчальної інформації. *Молодь і ринок*, 6, 78-83.
- Аніщенко, О.В. (2022). Неформальна освіта дорослих в умовах російсько-української війни: стан, проблеми і перспективи розвитку. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 21(1), 18-34. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(21\).2022.18-34](https://doi.org/10.35387/od.1(21).2022.18-34)
- Брандibuра, Ю. (2018). Професійна підготовка фахівців з політології: досвід Англії та Уельсу: монографія. Львів: ВД: Панорама. 152.
- Закон України «Про освіту дорослих». Проект. (2022, 22 лютого). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1216182>
- Коваленко, С.М., & Ключко Л.І. (2015). Особливості сучасних реформ щодо регулювання освіти дорослих в Англії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6 (50), 404-413.
- Мельник, Ю.С. (2016). Поняття особистісного саморозвитку в концептуальному полі сучасної психології. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 33, 365–375.
- Огієнко, О.І. (2009). Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина ХХ століття): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ. 410.
- Пищуліна, О., & Маркевич, К. (2022). Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. Аналітичні записки. Київ. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS->

PISHULINA-2.pdf.

Tovtyn, N.I. (2019). Samostiyina robota yak chynnik profesiyynoho samorozvytku navchannya dorosloji lyudyny. Osvita doroslykh: svitovi tendentsiji, ukrajinjski realiji ta perspektivi: monografiya. Kharkiv: FOP Brovin O.V., 2020. 97-101. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3883>

References (translated and transliterated)

- Androshchuk, I. (2011). Freym, yak sposib vizualizatsiyi navchal'noyi informatsiyi [Frame as a way of visualizing educational information]. *Molod' i rynok*, 6, 78-83 [in Ukrainian].
- Anishchenko, O.V. (2022). Neformal'na osvita doroslykh v umovakh rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny: stan, problemy i perspektivy rozvytku [Non-formal Adult education in the conditions of russian-ukrainian war: state, problems and prospects of development]. *Osvita doroslykh: teoriya, dosvid, perspektivy – Adult education: theory, experience, perspectives*, 21(1), 18-34. [https://doi.org/10.35387/od.1\(21\).2022.18-34](https://doi.org/10.35387/od.1(21).2022.18-34) [in Ukrainian].
- Brandybura, Yu. (2018). Profesiina pidhotovka fakhivtsiv z politolohii: dosvid Anhlii ta Uelsu [Professional preparation of specialists in political science: experience of England and Wales]. Lviv [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu doroslykh». Proekt [Law of Ukraine «On Adult Education». Project]. (2022, 22 lyutoho). <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1216182> [in Ukrainian].
- Kovalenko, S.M., & Klochko, L.I. (2015). Osoblyvosti suchasnykh reform shchodo rehuliuвання osvity doroslykh v Anhlii [Features of modern reforms in relation to adjusting of adult education in England]. [in Ukrainian].
- Melnyk, Yu.S. (2016). Poniattia osobystisnoho samorozvytku v kontseptualnomu poli suchasnoi psykholohii [Concept of personal self-development in conceptual field of modern psychology]. *Problemy suchasnoi psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats K-PNU imeni Ivana Ohienka*, Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Kamianets-Podilskyi: Aksioma, 33, 365-375 [in Ukrainian].
- Ohienko, O.I. (2009). Tendentsii rozvytku osvity doroslykh u skandinavskykh krainakh (druha polovyna XX stolittia) [Trends in the development of adult education in Scandinavian countries (the second half of the 20th century)]: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01. Kyiv. 410 [in Ukrainian].
- Pyshchulina, O., & Markevych, K. (2022). Rynok pratsi v umovakh Viiny: osnovni tendentsii ta napriamy stabilizatsii Labor market in war conditions: Main trends and trends of stabilization]. *Analitichni zapysky*. Kyiv. <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> [in Ukrainian].
- Tovtyn, N.I. (2019). Samostiyna robota yak chynnyk profesiyynoho samorozvytku navchannya dorosloyi lyudyny [Independent work as a factor in the professional self-development of adult education]. *Osvita doroslykh: svitovi tendentsiyi, ukrajinjski realiji ta perspektivy – Adult education: world trends, Ukrainian realities and prospects: monografiya*. Kharkiv: FOP Brovin O.V., 2020. 97-101. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3883> [in Ukrainian].